

Крайностите, до които стига младият Вертер в името на любовта

„Страданията на младия Вертер” на Гьоте е едно произведение, което носи всички характерни черти на течението „Бурни устреми”. В историята на Немското просвещение „Бурни устреми” съставя един от най-ярките литературни епизоди. Движението „Бурни устреми” е предвестник на Немския романтизъм. Предромантическото наименование идва от заглавието на една от драмите на Фридрих Максимилиан Клинггер „Бурни устреми”, който е един от типичните представители на това течение. В превод от немски „Sturm und Drang” означава „Буря и натиск”, но терминът „Бурни устреми” е предпочетено, защото най-точно отговаря на възвишения идеализъм на метежните „гении”.

И до днес немските литературоведи спорят за границите на литературния период, обозначен като „Бурни устреми”. В изключително авторитетна литературна енциклопедия на „Брокхаус” периодът на движението е

ситуиран между средата на 60-те и края на 80-те години на XVIII в.

Началото на „Бурни устреми” може да бъде обозначено с много голяма точност : то се отнася към есента на 1770 г., когато Хердер случайно се озовава в Страсбург, където по същото време младият Гьоте е студент и се запознава с него. Срещата се оказва съдбоносна и за двамата, а до голяма степен и за възникващото движение.

Движението е реакция спрямо просветителския рационализъм и прекомерната вяра във всесилието на разума, но също така и бунт срещу господстващата обществено-политическа система, срещу бюргерската закостенялост и неподвижност, срещу злоупотребите с властта и тиранията. Протест срещу тази действителност, която принижва човека, убива неговите сили и възможността да се развива. Сами щюрмерите обозначават своето време като „епоха на гении”. Силната творческа личност не робува на правила, а следва своя вътрешен инстинкт, който му повелява как да твори. По същото време Кант дава своето знаменито определение на гения, „който не се подчинява на никакви правила, защото сам си ги създава”. Хердер, Шекспир и Гьоте са най-физиономичните представители на поколението, наречено след време щюрмери. Те най-точно прилягат към понятието гений.

С романа си „Страданията на младия Вертер” Гьоте се превръща в общоевропейска знаменитост. Този роман несъмнено е плод на преживяванията му през лятото на 1772. във Вецлар. По време на неколкомесечния си престой във Вецлар Гьоте се влюбил в годеницата на своя колега Кестнер- Шарлоте Буф. По това време Шарлоте е била красива деветнадесетгодишна девойка, която се грижела за своите многобройни братя и сестри поради внезапна смърт на майка си. Тя се отнасяла с очевидна симпатия към колежата на бъдещия си съпруг. Страстта на младия стажант се разпалвала от ясното съзнание за безперспективността на тази любов. Но младият Гьоте успява да разплете съдбоносния интимен възел като през септември ненадейно напуска Вецлар и се завръща във Франфурт. Но най-основната причина за написването на този роман е писмото, което Гьоте получава от Йохан Кестнер, в което той го известява за самоубийството на техния общ познат Карл Вилхелм Йерузалем поради нещастна любов. Така Гьоте решава да припише на героя собствените си чувства и да сплете всичко в една „чудесна цялост”. Така се ражда романът знамение на предромантичката епоха „Страданията на младия Вертер”.

Гьоте се е възползвал от често употребявания през епохата белетристичен похват авторът да се представя като издател и редактор на чужди записки. Встъпителната бележка гласи:

„Събрах прилежно каквото можах да намеря от историята на бедния Вертер и ви го поднасям тук и знаей, че ще ми благодарите за това. Вие не можете отказа на неговия дух и неговия характер вашето удивление и любов, на съдбата му вашите сълзи.

И ти, добра душо, която чувствуваш същия копнеж като него, почерпи утеха от страданието му и нека книжката стане твой приятел, ако поради орис или собствена вина не можеш да си намериш по-близък.”

Краткият роман на Гьоте би могъл да се определи като епистоларен, защото е съставен от множество писма. Първото писмо е от 4 май 1771г., а последното- от 20 декември 1772 година. Действието е стегнато в рамките на година и седем месеца. Този кратък роман се състои от две части като в първата текстовете се приближават повече до писмото, а във втората правят впечатление на дневникови записи. Въпреки това и във втора книга героят се обръща на име към приятеля си Вилхелм, до когото са адресирани и писмата от първата част на романа.

„Страданията на младия Вертер” е роман за една фатална страст, която героят не съумява да преодолее и завършва живота си със самоубийство. Двете части се характеризират с очевиден емоционален контраст: първата е жизнерадостна и оптимистична, а втората е белязана с нещастие и безнадеждност. Мястото на действието не е уточнено, то е неназовано немско градче, но като се имат предвид тясната обвързаност между повествование и лични изживявания, мнозина изследователи го идентифицират като Вецлар, така както и Лоте от романа с истинската Шарлоте Буф.

Първите десет писма до приятеля са написани през май и това не е случайно. Запролетената природа край градеца и ведрото настроение на Вертер са в очевидна хармония в началото на романа: „Чудна ведрост е обзела душата ми - подобна на тихите пролетни утрини, на които се наслаждавам с цялото си сърце. Сам съм и се радвам на своя живот в тази местност, която е създадена за души като моята. Аз съм щастлив, драги мой, тъй всецяло потънал в чувството на тихито си битие, че моето изкуство страда от това. Не бих могъл сега да рисувам, да тегля ни чертица и все пак никога не съм бил по-голям художник, отколкото в тия мигове.” Тук, когато все още не познава Лоте, Вертер е щастлив и за него природата означава щастие. Живее сам, но сред природата и ѝ се наслаждава. Вертер е любител художник затова по цял ден обикаля из горичките край градчето, засядява се край извора, където е съградена хубава чешма, или прекарва с часове на масичката пред кръчмата край селцето Валхайм на около час път от градеца, където си пие кафето и чете Омир. До края на живота си Гьоте е убеден спинозист, т.е. пантеист, за когото Бог присъства във всяко кътче на природата.

Героят пантеист е в емоционална пауза, той се възстановява след любовно разочарование и се подготвя за нов взрив на чувствата. („Ах, защо изчезна другарката на моята младост! Ах, защо съм я познавал някога!- 17 май) В писмото си от 30 май уж случайно Вертер разказва за срещата си със селски момък, който е влюбен в млада вдовица, у която работи. Но всъщност появата на този епизодичен образ не е случайна: във втората част, когато е вече в емоционална криза, той узнава за самоубийството на момъка поради нещастна любов, а това се явява за него като своеобразен модел на поведение.

Запознанството с Лотхен става случайно и е подробно описано в писмото от 16 юни. Съглеждането на Шарлота в скрония селски дом възпроизвежда реално преживяна от Гьоте случка. „В трема гъмжаха шест деца, от единадесет до двегодишни, около едно момиче с хубава снага, среден ръст, в проста бяла дреха с бледочервени ленти на

ръкавите и гърдите. Тя държеше един чер хляб и режеше на своите малки наоколо: на всяко порязаница според възрастта и охотата му; подаваше я на всяко с такава дружелюбност и то казваше тъй естествено „благодаря“, след като дълго време бе държало нагоре малките си ръчички, докато му се отреже, и после, със следобедната си закуска, весело припваше или пък, според по-тихия си характер, спокойно се отправяше към портата, за да види чуждите хора и колата, в която щеше да замине тяхната Лоте...”. Гьоте неусетно се влюбва в Лотхен при честите си посещения в дома на баща ѝ. Това влюбване се осъществява най-вече с посредничеството на Лотините братчета и сестри, които носят в себе си невинност, чистосърдечие и безкористност. Гьоте няколко пъти споменава в писмата си за голямата си привързаност към децата: „Да, драги Вилхелме, от всичко на земята децата са най-близко до сърцето ми. Когато ги гледам и виждам в малкото същество зародишите на всичко добродетели, на всички сили, от които някога те тъй ще се нуждаят...”-29 юни. ; „Какво дете е човек! Как жадува той за един поглед! Какво дете е човек!”-8 юли.

Към средата на юли Вертер вече е горещо влюбен в Лоте и се пита дали и тя не го обича. Нейната обич е толкова важна за Вертер, че го кара да се самообожава: „Обича мен! И колко скъп ставам сам на себе си, как се сам- на тебе мога да го кажа, ти имаш чувство за подобни неща, - как се самообожавам, откак тя ме обича!”. Тук любовта е представена като проява на егоизъм и знак за себеутвърждаване.

Но тя е сгодена и дори мисълта за това кара Вертер да страда: „Аз не познавам човека, от когото се страхувам за сърцето на Лоте, и все пак- когато тя заговори за своя годеник, заговори за него, с такава топлота, с такава обич - аз се чувствавам като човек, когото са лишили от всяка чест и достойнство и комуто отнемат и сабята”. И в края на юли се случва това, от което Вертер се страхува, годеникът на Лоте Алберт пристига и това поставя Вертер в нова ситуация. Той се сприятелява с него, дори го нарича „най-добрия човек под небето”, но започва да осъзнава, че мястото до Лоте е вече заето и то е отредено за Алберт. Алберт от своя страна, макар и мъчително, благородно понася присъствието на Вертер в семейството си.

Интересно е да се проследи отношението на героя пантеист към природата. През август Вертер предприема пътуване из планината. Героят е същият пантеист както преди, но природата вече не е нежно лоно, а рушителка и твореща сила, вече означава нещастие, безнадеждност, а не щастие както преди: „Грамадни планини ме заобикаляха, бездни лежаха пред мене, бурни потоци се спущаха надолу, реките течаха под мене и гори и планини ечаха; и аз ги виждах как една през друга действуват и творят в дълбочините на земята – те, незнайните сили; и ето на земята и под небето гъмжат родовете на най-разнообразни същества, всичко, всичко населено с хилядократни форми; а човеците се укрепват в къщички, вгнездят се там и господствуват в ума си над широкия

свят! Клетите глупецо, който тъй малко цениш всичко това, защото сам си толкова малък!”

През септември Вертер напуска своите приятели, но знае, че пак ще се върне („Сбогом, Лоте! Сбогом, Алберте! Ще се видим пак!”).

В началото на книга втора един твърде значителен период е посветен на пребиваването му в друг град като секретар на посланик. Но нито смяната на мястото, нито новото занимание го правят по-щастлив, Вертер прави несполучлив опит да се впише сред обществото като млад дипломат. Но като типичен „метежен гений” Вертер не успява да направи служебна кариера. („Повече от всичко ме дразнят неизбежните съсловни отношения”). Посланикът „е най-точният глупец, който може да съществува на света” и Вертер трудно сдържа нервите си пред неговия педантизъм и ограниченост. След като е унижен от благородническото съсловие като гражданин, Вертер дълбоко угорчен, подава своята оставка. А в краткото писъмце от 18 юни пише на приятеля си: „...желая единствено да имам пак Лоте по-близо до себе си, това е всичко. И аз се смея над сърцето си – и изпълнявам волята му.”

Второто пребиваване на героя в градеца, край който живее Лоте, трае около пет месеца, от 1772г. до 20 декември, когато Вертер се самоубива. Гьоте е успял да проникне дълбоко в чувствата на своя герой, защото те са били и негови и не е изключено самият той да е бил близко до мисълта за самоубийство. Големият немски психиатър Ернст Кречмер е посветил на Гьоте отделна глава в изключително популярната и до днес своя книга „Гениални мъже”, в която аргументира становището, че писателят е страдал от циклофрения (циклотимия), психическо разстройство с редуване на периоди на творчески подем и депресия. Кречмер определя продължителността на тези редуващи се цикли на седем години, като твърде сполучливо подрежда многобройните любовни увлечения на Гьоте в интересно оформената схема.

При повторното завръщане на Вертер при Лоте неслучайно е възобновена микротемата за момъка, влюбен в господарката си. Случаят вълнува Гьоте, защото той всъщност му показва излаз от любовната драма. Постепенно любовта да Вертер се превръща в натрапчива мания, която той не може да преодолее. В разпаленото си въображение той вижда себе си като човека, който трябва да стои до Лоте, а не безличния, макар добър и благороден Алберт.

Несъмнено Вертер е „бурен гений“, жертва на своята нещастна любов към Лоте, но и на застойната немска действителност. Интересно е да се проследи какво четат литературните герои в романите шедьоври и по какъв начин това, което четат се вписва в идейното послание на творбите. Гьотевият Вертер е един от усърдните читатели в европейската литература. Книгите, които той чете в иначе краткия роман са „Илиада“ на Омир, одите на Клопшток и „Песните на Осиян“. Най-изразителен в контраста между двете части на романа е преходът от Омир към Осиян. Първият отговаря на ведрото му настроение, а вторият - на мрачните му и драматични преживявания. Ето началото на записа от 12-и октомври:

„Осиян измести Омир от сърцето ми. В какъв чуден свят ме води дивният поет! Да скиташ из пуцинаци, брулен от вихъра на бурята, която носи сред кълба от мъгли, що димят под здрачната светлина на месеца, духовете на дедите, да слушаш как идат от планината, сред рева на горския покой, едва доловимите вопли на духовете в пещерите им и стонове на девойката, която умира от жалба край четирите покрити с мъх, обраснали с трева камъка на падналия юнак, нейния любим!“

Към края на романа героят, вече взел непоколебимо решение да се самоубие и направил последните разпореждания на прислужника си, отива да види Лоте за последен път и по нейна молба ѝ чете няколко свои преводи из Осияновите песни. Това са едно лирическо въведение и песните „Колма“, „Рино“ и „Алпин“. В очевиден паралел към душевното състояние на героя, а и на литературното движение „Бурни устреми“, чийто най-значителен представител е младият Гьоте, в тези свободни преводи са усилены някои действителни черти от поетиката на Осиян: преекспонирана чувствителност, силно субективизиран романтически пейзаж, непреодолима меланхолия.

Това литературно четене нагнетява емоционалното напрежение, придава му не само трагични измерения, но и известна естетическа стилизираност. Заключителните страници на романа несъмнено са израз на емоционалната хиперактивност на „метежните гении“, която е непосредствен предшественик на романтичката „мирова скръб“. „Порой от сълзи бликна из очите на Лоте, даде воля на потиснатото ѝ сърце и прекъсна Ертеровата песен. Той захвърли листовите, хвана ръката ѝ и горчиво заплака. Лоте се бе подпряла на другата си ръка и скрила очите си в своята кърпичка. Вълнението и на двамата бе ужасно. Те чувстваха своята лична злочестина в съдбата на погиналите, чувстваха я заедно и сълзите им се сляха.“

Допълнителен сантиментален привкус към трагедията внася детайлът, че Лоте

грижливо избърсва от прах pistolетите, които по-късно Вертер поисква чрез слугата си от Алберт. Символическият смисъл на този жест е, че Лоте благославя самоубийството му.

Емоционалното напрежение достига връхната си точка в думите, които Вертер отправя до Лоте малко преди полунощ. Те са и своеобразно завещание: да бъде погребан с дрехите, в които го намерят, да не вадят нищо от джобовете му, да погребат заедно с него „бледочервената панделка”, с която тя е била сред децата, когато я е видял за първи път. И когато градският часовник отброява дванадесет удара в полунощ, Вертер се прострелва в главата над дясното око. Финалната рамка е поместена в една страница, като последните редове звучат почти телеграфично:

„Старецът и синовете му вървяха след мъртвеца. Алберт не можеше. Страхуваха се за живота на Лоте. Носеха го работници. Свещеникът не го придружи.”

Успехът на романа е наистина феноменален. Младите поколения са в истински възторг от „Вертер”, но традиционните поетистки кръгове са обезпокоени. Главният пастор на Хамбург заклеймява романа като безнравствена книга, която прославя прелюбодейството и самоубийството, провъзгласени от християнската религия за смъртни грехове. Най-значителният немски критик на епохата Лесинг посвещава на „Вертер” голяма статия, в която изтъква достойнствата на романа, но в заключителната част призовава хората с нагласа, подобна на Вертеровата да бъдат внимателни към съдбата си. Близкият приятел на Гьоте Ленц пише „Писма за поуката от страданията на младия Вертер”, в които отхвърля всички стари предразсъдъци. Съвсем логично градските власти забраняват романа в Лайпциг, Виена и Копенхаген.

Значението на романа обаче не е в това, че разкрива обикновени любовни драми, каквито са ставали много преди Гьотево време и по негово време.

Историческата заслуга на Гьоте е в проникновеното навлизане в психологията на човека, превърнал любовта си в абсолютна самоценност и лишил се от живот, след като е разбрал, че любимата жена е недостижима.

В световната литература малко са на брой произведенията, които така живо, както

Гьотевото произведение са се откликвали в сърцата на съвременниците. Целият този жизнен реален материал е изразен, както се посочи по-горе, с определена идейна насоченост. Гьоте е разкрил това, което е чувствала немската напредничава младеж през третата четвърт на XVII в., която в условията на немската действителност като се заплете в подобни историйки, не намирайки възможност за обществена, политическа, културна или друга проява, намира разрешение в самоунищожението си. Гьоте е отразил принизеното ѝ състояние, потиснатото ѝ недоволство и горчивото съзнание за безсилието ѝ да измени лошо устроения живот. Печален край, трагичен завършек на един млад, пълен с жизнени сили човек.